

ETIKA YRA KALBOS DALYKAS

Kritinės pastabos dėl vadinamosios biomedicinos kalbos*

Horstas Dieteris Schlosseris

Tikriausia būtų sunku unifikuoti filosofus, net ir atstovaujančius vien mūsų kultūrai, pagal vieną *etikos* apibrėžimą. Pernelyg įvairiapusiški, dažnai netgi prieštaringi yra teoriniai pagrindai. Nepasiseks netgi bandymas pasiekti vienodą požiūrį, remiantis krikščioniškuoju pamatu, mat net krikščioniškosios evangelijos aiškinimas atskleidė istoriškai sąlygotus skirtingus požiūrius. Turint galvoje šios publikacijos temą reikia, pavyzdžiui, priminti vien tai, kad kartą jau buvo pareikštas požiūris (jam atstovavo bažnyčios tėvai, pvz., Šventasis Augustinas), jog sielą žmogus gaunąs tik po keletos dienų, kai jis gimsta, ir jog tik tada jis tampa tikru žmogumi. Gana pikantiška pagal šį mokymą yra tai, kad mergaitės sielos išliejimo turėjusios laukti šiek tiek ilgiau nei berniukai. Antai etikas australietis Peteris Singeris, laikęs leistinu dalyku nužudyti gimusį labai neįgalų kūdikį, prieš keletą šimtmečių būtų netgi galėjęs tam rasti, bent teoriškai, teologinį argumentą.

Dėl to, kas pasakytą, aš negaliu leisti į esminę diskusiją apie tas priežastis ir padarinius, ku-

rie suponuoja labai skirtingas teorines prielaidas apibrėžiant etiką. Aš norėčiau pradėti nuo pragmatiško apibrėžimo, jis kalbininkui, juo labiau kalbos kritikui, suteiks deramą pagrindą įsitraukti į diskusiją šiuo metu taip karštai svarstomomis vadinamosios *bioetikos* temomis. Šis apibrėžimas turi būti: „Etika yra moralės refleksija“. Viena vertus, šiuo būdu galime išvengti įprasto etikos ir moralės painiojimo – tai yra šio sakinio teigiamybė. Kita vertus, čia reikės pripažinti, kad ir šis apibrėžimas turi trūkumą: regis, susidursime su lygtimi, turinčia du nežinamuosius, nes reikėtų apibrėžti ir *morale*.

Tačiau kalbos kritikui pragmatiškąjį pranašumą teikia sudedamoji dalis *refleksija*, nes būtent ja, konkrečia kalbos priemone, vienareikšmiškai nustatomas moralės ir etikos santykis. Vadinasi, moralinė elgsena dažnai atsiranda tiesiog intuityviai, ne dėl tradicijų ir įpročių, tačiau jokia etika negali apsieiti be kalbos, kurioje pirmiausia ji pati suvokia savo sprendimus ir kuria ji gina savo išvadas. Taigi etika yra kalbos vartojimo dalykas, vartojimo, kurį aš ir pasiren-

* Schlosser H. D. Ethik ist eine Frage der Sprache, in: *Wie perfekt muss der Mensch sein? Behinderung, molekulare Medizin und Ethik*. Herausgegeben von Annette Leonhardt. München / Basel: Ernst Reinhardt Verlag, 2003. S. 159–176. Iš vokiečių kalbos vertė VU Užsienio kalbų instituto Vokiečių kalbos katedros docentė dr. **Danutė Kalendienė**.

ku arba kritikuoti, arba siekdamas patvirtinti moralės pozicijas.

Be abejo, būtų labai malonu, jei galėtume, gal net atskirame žinyne, fiksuoti teisingus ir klaidingus žodžius, teisingus ir klaidingus argumentus, taigi jau vien pasklaidę žinyną išsiaiškintume abejotinus atvejus. Tai šiek tiek keblu, nes kalba, kaip refleksijos instrumentas, manotariamai labai pragmatiškame apibrėžime yra netgi trečias nežinomas. Juolab kad kalba nuolat keičiasi, pažinimo pažangoje ji plečiasi tiek leksikos, tiek semantikos atžvilgiu, o kartais – tai reikės dar įrodyti – semantiškai susiaurėja, nors to neįmanoma apčiuopti net ir periodiškai leidžiamų kartotekų rinkiniuose. Mat su kiekviena naujai atsiradusia sąvoka arba atsisakius tam tikrų sąvokų, naujosios arba dar esančiosios gali pakisti. Paprastai šis kitimas vyksta nepastebimai, tarsi tai būtų įgimtas procesas.

Bent jau vėliau dažnai atrodo, kad tam tikri pokyčiai tarsi įvyko savaime. Iš tikrųjų dažniausiai labai sunku, o kartais net neįmanoma tiksliai užfiksuoti naujo žodžio ir (arba) naujos reikšmės atsiradimo. Tik retrospektyviai žvelgiant į tam tikrą istorijos atkarpą tampa aišku, kad žodžiai nėra paprasčiausiai keičiami ar pakeičiamos jų reikšmės. Leksini-semanticinį pokytį suponuoja nauji idealai, naujas moralinis ir etinis požiūris. Toks pokytis, bent jau radimosi pradžioje, buvo vykdomas itin apgalvotai. Bet ir idealai nėra kažkas abstraktu – iš tikrųjų juos paruošė tam tikras kalbos vartojimas, o visuomeninės konvencijos juos įtvirtino.

Kaip pavyzdį pateiksiu neįgaliesiems pavaldinti skirtus mokslinius terminus, kurie nuo šiol vartojami tik buitinėje kalboje diskriminavimo sumetimais. Aš turiu omenyje anksčiau neutraliai vartotus žodžius *luošys* (*Krüppel*) ir *silpnaprotis* (*Idiot*). Tik tada, kai medicina sukūrė terapijos priemones, leidžiančias bent jau sušvel-

ninti ar palengvinti šiais žodžiais vadinamų žmonių trūkumus bei negalias, šie žodžiai dingo iš dalykinės kalbos. Pacientais, kuriuos dabar prima gydyti *ortopedijos* (*Orthopädie*) arba *psichiatrijos* (*Psychiatrie*) skyriai, dar XIX šimtetyje rūpinosi *luošųjų įstaigos* (*Krüppelanstalten*) arba juos laikydavo *silpnapročių namuose* (*Idiotenanstalten*). Tačiau ir šiuo atveju kalba ne tik tarsi atsiliko nuo nebylių medicinos naujovių – čia reikia išvelgti ir jos didžiulę reikšmę: neįgaliesiems tikrąja to žodžio prasme buvo „pripažintas“ toks pat žmogaus orumas, kokį ilgą laiką turėjo tik sveikieji, nepakenktieji.

Terminologinis peržiūrėjimas: transplantacinė medicina

Pirmiausia norėčiau panagrinėti vieną medicinos terminijos reikšmės kitimą, kuris vyksta mums visiems matant ir girdint ir apie kurį visiškai pagrįstai galime sakyti, kad jis prasidėjo nuo aiškių ketinimų ir akivaizdžių tikslų. Šis terminologinis ketinimas tik iš pažiūros neturi nieko bendra su gyvybės pradžios problema. Iš tikrųjų jis labai aiškiai rodo, kad net ir medicinos mokslas savo objektus gali taip tvarkyti pagal savus interesus, kad galų gale ir visuomenė įsitikina, esą čia yra medicinos pažanga, kur apgavystės neįmanomos. Turiu galvoje naująjį mirties apibrėžimą, pagal savo atsiradimą, jis yra net datuojamas ir nuo jo dabar priklauso visa transplantacinė medicina.

Po iš dalies primityvių, etiškai ginčytinų bandymų persodinti net širdį – pirmiausia prisiminkime sensacingas Pietų Afrikos chirurgo Christiano Barnardo operacijas – 1968 metais JAV „Harvardo konvencija“ patvirtino *brain death*, vokiškai: *smegenų mirtį* (*Hirntod*), kaip visišką gyvybės pabaigą. Pagal ją, smegenų funkcijų išnykimas privalo būti laikomas momentu, kai yra nutraukiami visi bandymai atgaivinti

ti pacientą. Šis momentas, be abejo, yra nesulaikomo mirties proceso pradžia. Tačiau jį atpažinus „laiku“, transplantacijos medicinai jis labai tinkamas todėl, kad tuo metu visi kiti nepažeisti organai yra tiek gyvybingi, kad manoma, jog juos persodinus kitam žmogui, bus galima padaryti daug gera. Bet tai kartu reiškia, kad paimant gyvybiškai svarbius organus prasidėjęs mirties procesas staiga bus užbaigtas. Mat „pražiopsojus“ šį momentą, tie organai, taigi lavono organai, būtų nebetinkami. Greitosios pagalbos sanitarams gerai žinoma veidmainiška, *itin intensyvi* nebeišgelbėjamų mirštančiųjų *praežiūra* (Moschitz 1998, 230), net teikiant nuskausminimo priemones, nors jos iš tikrųjų mirusiajam visai nebepadėtų. Taigi peršasi išvada, kad ir medikai transplantatoriai neatmeta galimybės – vis dėlto eksplantuotinas tikriausia gali būti žudymą!

1997 metais Vokietijos Bundestagas transplantacijos įstatymu (jis įsigalėjo 1998-aisiais) smegenų mirtį patvirtino kaip esminį kriterijų, leidžiantį paimti organus ir juos persodinti kitiems pacientams. Taip šis savavališkas sprendimas galų gale buvo pašventintas įstatymu. Nuo to laiko vargu ar ką nors trikdė tai, kad *smegenų mirties* medicininė diferenciacija labai pažengė į priekį. Priešingu atveju kaip kitaip reikėtų aiškinti šios sąvokos terminologinius „variantus“, pavyzdžiui, *smegenų kamieno mirtis* (*Hirnstammtod*), *smegenų žievės mirtis* (*Hirnrindentod*), *visų smegenų mirtis* (*Ganzhirntod*) ir *smegenų dalies mirtis* (*Teilhirntod*)?

Pateiktus apmąstymus būtų galima nurašyti kaip „nereflektuotą moralę“. Iš tikrųjų šis klausimas susijęs su kultūros tradicijomis, iš kurių norėčiau paminėti tik vieną – „mirties ramybės drumstimo“ požiūrį. Tarp kitko, tas tradicijas būtų verta permąstyti. Tiesą sakant, etinė temos refleksija tokiems apmąstymams dažniausiai ky-

la tada, – tai išsamiai nagrinėjo 1997-aisiais Bundestagas, – kai pacientų gydymo ir gelbėjimo, kaip svarbesniojo tikslo, siekiama implantuojant svetimus organus. Tai aspektas, turintis lemiamą reikšmę ir diskutuotinoms vadinamosios *biomedicinos* operacijoms, nes ir čia kalbame apie medicininės palaimos „gavėjų“ gyvenimo kokybės kėlimą. Bet tai kartu reiškia, kad medicina, ar transplantacinė, ar vadinamoji *biomedicina*, trečiųjų poreikio naudai nepaiso bėgėjęs gyvybės teisių (mirštančiojo ar dar negimusiojo). Šiam santykiui nusakyti atsirado Europos Tarybos vadinamoji *bioetikos konvencijos* sankcionuota sąvoka: medicinos tyrimų *naujingumas kitiems* (*Fremdnützigkeit*), tai žodis, kuris galbūt greitai praras savo probleminę esmę. Bet dėl medicinos pranašysčių tokios pretenzijos keliamos vis dažniau, o etinę refleksiją vis labiau skatina kintantis požiūris į šias pretenzijas.

Čia tampa aišku, kodėl vis daugiau pacientų nuolat ilgėjančiuose laukiančiųjų sąrašuose, regis, priversti dalyvauti vadinamuosiuose *organų donorystės* (*Organspenden*) aukcionuose. Antai net susidaro įspūdis, kad inkstų ligos plinta lyg kokia epidemija. Čia paaiškėja iš dalies avantiūristiniai samprotavimai, kaip kuo daugiau žmonių būtų galima padaryti *organų donorais* (*Organspendern*) – pavyzdžiui, pritraukiant pinigėmis kompensacijomis, apmokant laidojimo išlaidas (Etika – pinigų reikalas?).

Tiesiog nekaltos, nors labai jau nelogiškos, o kalbos kritikos požiūriu daugiau nei abejotinos, pasirodo šios srities kampanijos įgyti *organų donorų pažymėjimus* (*Organspenderausweise*). Dar prieš priimant transplantacijos įstatymą, šios kampanijos vyko žurnale „Illustrierte“ spausdinant ištisuos puslapius. Ir šiandien tuo tikslu toliau platinami Federalinio sveikatos švietimo centro plakatai. Pagrindinis kampani-

jos motyvas – įsimylėjęlių pora, apsikabinusi stoties perone. Šalia idiliškos scenos – komentaras: *Kaip šaunu, kad padovanojote savo širdį. O ar nenorėtumėte tai padaryti po mirties dar kartą?* (Schneider 1998, 241 f).

Jau keletą kartų esu atkreipęs dėmesį į tai, kaip terminas *organų donorystė* (*Organspende*) smarkiai, ir tikriausia ne visai atsitiktinai, skiriasi nuo lig šiol tik vieno tinkamo žodžių *auka* (*Spende*) ir *paaukoti* (*spenden*) vartojimo (žr. ir Schlosser 1998, 268 ff). *Aukoti* gali tik tas, kuris aukodamas yra pilnas dvasinių jėgų. Tai, be abejo, tinka *kraujo donorystei* (*Blutspende*). *Organų*, be kurių galima gyventi, atidavimą, tarkim – vieną iš dviejų inkstų, kaulų čiulpus arba tam tikrą kiekį kito biologinio audinio, irgi dar galima vadinti *auka* (*Spende*). Tačiau šie veiksmai yra klaidingai pasirinktos „bendrosios sąvokos“ *organų donorystė* (*Organspende*) „tam tikra pakopa“, atskiras *aukojimo gyvam esant* (*Lebensspende*) atvejis, nes tai pavadinti *lavono auka* (*Leichenspende*) būtų ne tik objektyviai klaidinga, bet ir prieštarautų transplantacinės terminijos reklaminiams ketinimams. Aišku yra viena: mirties fazės pabaigoje, o juo labiau po mirties, nei *auka* (*Spende*), nei *dovanojimas* (*Verschenken*) neįmanomi.

Ant kokio plono etinio ledo laikosi ši, *naudinga kitiems*, medicinos praktika, paaiškėjo tik neseniai Miunchene vykusio medikų transplantologų kongrese, kurio metu – jei galiu tikėti masinės informacijos priemonių skelbtais pranešimais – netgi buvo pasiūlyta nukrypti nuo *smegenų mirties* (*Hirntod*) kaip organų paėmimo kriterijaus, galutine gyvybės pabaiga laikyti ir (arba) *širdies mirtį* (*Herztod*). Tokiu atveju atsivers galimybė paimti daugiau organų. Kaip ir laikantis širdies mirties diagnozavimo, toliau būtų galima panaudoti argumentą dėl neabejotinumo, paimant gyvybei svarbius organus, kuri

gina net Federaliniai gydytojų rūmai, vėliau vis dėlto taps daugiau nei abejotina. Šis argumentas – net neįtikėtina – remiasi tvirtinimu, kad *smegenų mirtis* (*Hirntod*) reiškia *vidinį galvos nukirtimą* (*eine innere Enthauptung*) – tiesiog klaidinamai juokingas žodžių parinkimas, aiškiai rodantis, kaip net mokslininkai gali apkvaisti nuo metaforų. Kiekvienu atveju ir šis bandymas rodo pastangas, kaip dėl tam tikrų interesų norima pervadinti galutinę gyvybės pabaigą, kokia reikšminga (tikrąja šio žodžio prasme) gali būti minties turiniui parinkta kalbinė raiška – nusprendžiant egzistavimo baigtį.

Transplantacinė medicina mūsų temai svarbi ne vien dėl medicinos tyrimų ir medicinos praktikos *naudingumo kitiems* (*Fremdnützigkeit*) etinio aspekto, bet ypač dėl konkretaus kalbinės raiškos parinkimo. Nes šioje srityje viešpatauja beveik visagaliu tapęs idealas, kuris ypač tinka vadinamajai *biomedicinai*: esą viską įmanoma padaryti, bet ši manija, labai susijusi su žmogaus sudaiktinimu, ir ne tik kalbos raiškos priemonėmis. Juk medikai transplantologai organus neretai apibūdina kaip *bioišteklius* (*Bioressourcen*) ir šneka – visai kaip „kalnakasybos metaforomis“ – tiesiog sutartinai genialiai apie *organų gavybą* (*Organgewinnung*), lyg čia būtų kalbama apie panašias į rūdą arba anglį medžiagas, kurias, kaip naudingas žaliavas, reikėtų iškelti į dienos šviesą. Deja, šis sudaiktinimas medikų mąstyme turi jau šiek tiek ilgesnę tradiciją. Mat ligonių apibūdinimas kaip *pacientas-daiktas*, t. y. kaip statistinis vienetas (*Patientengut*) arba *pacientai kaip objektai tam tikram tikslui*, *medžiaga* (*Patientenmaterial*) paplitęs ir tarp bendrosios medicinos praktikų, antai panašiai apibūdinama ir ginekologai visus naujagimius žodžiu *Geburtengut*.

Toks požiūris užfiksuotas net Gydytojų mokesčių potvarkyje. Šio potvarkio 3511 pozicija

gydytojams liepia atsiskaityti už daugelį apžiūrėjimų kaip už *kūno medžiagos apžiūrą* (*Untersuchung des Körpermaterials*), nors pacientas iš gydytojo kabineto gali išeiti visai sveikas (gyvas) ir nebūtinai tyrimui palikęs savo audinio. Nėgana to, ES dokumento „Gairės dėl biotechnologinių išradimų apsaugos“ antrajame straipsnyje dabar jau yra atsiradęs terminas *biologiniai ištekliai* (*biologische Materialien*).

Terminų „biomedicina“ (*Biomedizin*) ir „gyvybės mokslai“ (*Lebenswissenschaften*) išūlumai

Taigi čia imsime tirti ypatingo šimtmečio antžodžio *žmogaus medžiagos* (*Menschenmaterial*) vartojimą. Šis žodis, ypač *biomedicinos* mokslininkų tyrėjų sąmonėje, vargu ar yra aukštesniame prioritetiniame lygmenyje nei terminai *veisimo medžiaga* (*Zuchtmaterial*) arba *sėklų žaliava, pasėja* (*Saatgut*)** , jau nekalbant apie kitus tokio modelio darinius, kaip *Gefriergut, Grillgut, Leergut*.

Veisimo/uginimo idėja, kuri šiuo metu lemia ne tik trūkstančių arba pažeistų organų organinių „atsarginių dalių“ gamybą, bet ir pasireiškia jau pasauliniu mastu atliekamo *reprodukcinių klonavimo* bandymais, kilo – tai turi būti aišku – dar XIX šimtmetyje, kai žmonėms pagelbstinčios medicinos „sukryžminimą“ su biologija ir veterinarijos medicina lydėjo sėkmė. Dirvų disciplinų riboms panaikinti parengė tradicinis metaforų vartojimas: iš dalies jau nuo antikos laikų, kalbant apie žmogų, buvo varto-

jami botanikos arba zoologijos terminai: imkime žodžius *apvaisinimas* (*Befruchtung*), (*kūno vaisius / gemalas* (*Leibesfrucht*), *vaisiaus šlapimo pūslė* (*Fruchtblase*) arba *vaisiaus vandenys* (*Fruchtwasser*). Bet iš pradžių tai buvo vien profesinės metaforos, kurios *pažodžiui* buvo perimtos tik XIX šimtmetyje. Mūsų Federalinio kanclerio patarėjas Peteris Sloterdijkas savo 2000 metų *Žmonių sodo* tezėse (*Menschenpark-Thesen**** (kalba, pasakyta Elmau) bando kalbos lygmenų suplakimui netgi suteikti filosofinę palaiminimą, pakeldamas kalbos ir dalyko atžvilgiu opias genetines manipuliacijas į vieną pakopą su istorinėmis humanizmo pastangomis lavinti žmogų ir abu šiuos reiškinius pavadinamas *žmogaus auginimu* (*Menschenzüchtung*). Tokį dalyką reikėtų peikti netgi žemesniųjų kursų germanistų seminaruose, kadangi čia aplaidžiai suplakamas kalbėjimas tiesiogine ir perkeltine prasme (metaforiškai) (Schlosser 2002).

Visiškai pagrįstai šiandien bjaurėdamiesi atsisakome žmogui taikytos rasių biologijos, kuri milijonams atnešė skausmą ir mirtį. Bet *žmonių genetikos* istorija mus moko, kad šis specialus pavadinimas po 1945 metų labai lengvai pradėtas vartoti vietoje terminų *rasinė higiena* (*Rassenhygiene*) ir *eugenika* (*Eugenik*), be to, daug metų juos vartojo net tie patys specialistai (Klaucke 1998). Nors šiuo metu vadinamasis *eugenikos nustatymas* (*eugenische Indikation*), kaip leidimas nutraukti nėštumą, yra panaikintas. Vis dėlto daugelio ginekologinių ir žmogaus genetikos rekomendacijų dėl nėštumo ir ypač beveik

** Vertėjos komentaras: Į lietuvių kalbą *Gut* verčiamas: 1. gėrybė, turtas, lobis; 2. dvaras, ūkis; 3. prekė; kroviny (Križinauskas, J., Smagurauskas, S. 2001. Vokiečių–lietuvių kalbų žodynas. Vilnius: MELI, p. 466), tačiau mūsų teksto dūriniai terminai lietuvių kalboje turi savą raišką.

*** Vertėjos komentaras: *Žmonių sodas* yra P. Sloterdijko pavartotas terminas, analogiškas *zoologijos sodui*, t. y. teritorijai, kurioje auginami / veisiami gyvūnai (*zoologijos sode* – gyvūnai, *žmonių sode* – žmonės).

privalomais prieš gimdymą (*pränatale Screening*) tapusių tyrimų ultragarsu tikslas – kad gimtų vien sveiki kūdikiai, kaip to jau nuo XIX amžiaus savo ir visuomenės (beje, ne tik vokiečių) labai siekė *rasinė higiena (Rassenhygiene)* ir *eugenika (Eugenik)*. Todėl ir šiandien vargu ar kritiškai kalbama apie dar toliau siekiančius *biomedicinos* eksperimentus, kaip *labiau žmogus gali save panaudoti (Selbstoptimierung des Menschen)*.

Bet ar ne pats terminas *biomedicina* jau yra traktuotinas kaip labai pavojingo išžūlumo atvejis, nes jis dėl pridėto graikų kilmės pažymimojo žodžio *bios, reiškiančio gyvenimą, gyvybę (Leben)*, suponuoja atribojimą nuo „normaliosios medicinos“. Lyg tradicinė medicina neturėtų nieko bendra su *gyvybe!* Tokio išpūdžio negali sumenkinti aplinkybė, jog šiuo terminu turimas galvoje naujas daugiadiscipliniškumas, tam tikrų medicinos šakų kooperavimasis su gamtos ir technikos mokslų disciplinomis, o pirmiausia – molekuline biologija. Nes *biomedicina* neatskiriama nuo kito termino, kuris dar aiškiau savinasi teisę rūpintis *gyvybe*: turiu galvoje terminą *gyvybės mokslai (Lebenswissenschaften)*, kurį platina Federalinė tyrimų ministerija (prisiminkime 2001 metus, kurie oficialiai buvo paskelbti *gyvybės mokslų metais – Jahr der Lebenswissenschaften*)! Šiuo terminu atribojama dar daugiau disciplinų nei terminu *biomedicina*. Ar pedagogika, psichologija arba kiti humanitariniai mokslai nebetarnauja *gyvybei*? Beje, reikėtų žinoti, kad *Lebenswissenschaften* yra žodžių grupės *life sciences* vertimas skolinys. Šį naujadarą, regis, reklamos tikslais sukūrė JAV vaistų pramonė.

Man atrodo, kad nekritiškai perėmus šią kalbos naujovę, buvo padėtas pamatas pamažu keisti pačią žodžio *gyvybė / gyvenimas (Leben)* reikšmę, kuris, bent jau labai išvystytos pramo-

nės visuomenėse, galinčiose sau leisti daugiau nei vien apgailėtiną egzistavimą, veikiau turi reikšti savo fizinių bei psichinių galimybių augimą, siekiant šiame gyvenime tobulybės¹. Limburgo katalikų vyskupas Franzas Kamphausas viename „Frankfurter Allgemeine Zeitung“ straipsnyje pirmą kartą 2002-ųjų lapkritį pabandė atskleisti abejotiną ideologiškai istorinį *naujo žmogaus* vizijos ryšį (Kamphaus 2002). Jis rašo: ši vizija (tiesą sakant, Naujojo Testamento dvasią turinčios perspektyvos sekuliarizacija), suformuota dar Nietzsche's, o sutvirtinta Pirmojo pasaulinio karo katastrofos, inspiravo komunistinės ir nacionalsocialistinės totalitarinės žmogaus sampratos atsiradimą, o dabar tą viziją biomedicinos optimizuotojai iškėlė aukščiau žmogaus egzistencijos. Šią mąstyseną daro patrauklią tai, kad šios vizijos atskirų egzistavimo formų dvasinė giminytė yra dokumentuojama net žodine medžiaga. Visos šios vizijos formos teigė ir teigia, jog galima padaryti *naują žmogų*. Beje, jau nuo XX amžiaus pradžios pagrindinis vaidmuo teko technologinei orientacijai, o tai ypač išryškėja bazinės medicinos disciplinos pavadinime, vadinamojoje *reprodukciniėje medicinoje (Reproduktionsmedizin)*.

Nauja žodžio „laukiamas kūdikis“ (Wunschkind) interpretacija

Net jei žodį *reprodukcija (Reproduktion)* nenorime tiesiogiai sieti su techniniu kopijavimo metodu, vis dėlto šis terminas kalba apie veterinarijos, medicinos, tiksliau, veisimo perspektyvą visais metodais, iš pradžių atrodžiusiais labai nekaltai, kaip *medicininė gyvybės užmezgimo pagalba (medizinische Zeugungshilfe)*, kurios technologinės dimensijos dabar akivaizdžios (Schlosser / Gabka 1990). Jau pačioje pradžioje pastanga padėti bevaikiams su-

tuoktiniams įgyvendinant jų troškimą turėti kūdikį *in vitro* būdu (*in-vitro-Fertilisation, IVF*), taigi techniškai apvaisinant mėgintuvėlyje, nebuvo vien naivus žmogiškas džiaugsmas. Atvirkščiai, tai buvo etiškai vargu ar reflektuotos tyrimų manijos apšėsti anglų mokslininkai, vadovaujami biologo Steptoe ir ginekologo Edwardso, kurie iš pradžių be pacienčių žinios, iš kurių buvo paimtas didelis kiekis tam tikslui reikalingų kiaušialąsčių, eksperimentavo su embrionais, taigi medicinos požiūriu elgėsi be galo neetiškai. Kai tai buvo paskelbta viešai ir Edwardsui grėsė pašalinimas iš Anglijos gydytojų bendrijos, šie eksperimentai paprasčiausiai buvo pervadinti; nuo tada jie vadinami tik *stebėjimais (observations)* – puikus pavyzdys, kaip vien kalba galima spręsti etinę problemą (Schlosser / Gabka 1990, 3 f)!² Kadangi vien tik stebint niekada ir jokių būdu *in vitro* apvaisintas kūdikis nebūtų atėjęs į pasaulį, kaip tai įvyko 1978 m. su Louise Brown, pirmuoju pasaulyje kūdikiu, apvaisintu *in vitro*. Po ketverių metų, 1982-aisiais, Erlangeno miesto medikams pavyko pirmas vokiečių *laukiamas kūdikis (Wunschkind)*, kaip jie jį patys pavadin³. Tuo jie prisidėjo prie pervadinimo, tiksliau – senojo vokiško žodžio *Wunschkind* apribojimo semantinė prasme, nes nuo to laiko vis dažniau kasdienėje kalboje apvaisinti *in vitro* vaikai vadinami *Wunschkind* žodžiu. Taigi tokiu, gana neryškiu žodžio vartosenos kitimo pavyzdžiu galima parodyti, kaip vis labiau įsitvirtina grynai technologiškai orientuotas ir fizinio tobulumo siekiantis idealas, o priešingai, anksčiau daug metų vartotas, tiesa, kaip žargonas, bet randamas ir medikų specialistų kalboje, iš pradžių kritiškai priimtas žodis *kūdikis iš mėgintuvėlio (Retortenbaby)* beveik išnyko.

Trikklasis „atliekamų / nereikalingų“ embrionų skirstymas

Dabar nekreipkime dėmesio į tai, kad laiko atžvilgiu paraleliai įvairiose pasaulio vietose neviešai buvo atliekami panašūs tyrimai, kurie, savaime suprantama, vyko be etinės orientacijos, kaip ir Anglijoje, kol ten nebuvo „atrasta“ žmogiškoji *IVF* nauda (aišku, tik papildomai) kaip etinis pritarimas vykdyti biologines manipuliacijas. Vis dėlto tenka pažymėti, kad *IVF* medicina kiekvienu atveju turi nepageidaujamų pasekmių, būtent embrionų „perprodukciją“, kuria norima padidinti ne kūne užmegztų embrionų sėkmingos implantacijos šansus. Vokietijos įstatymų leidėjas priėmė embrionų apsaugos įstatymą, kad gydymo atveju moteriai leidžiama implantuoti ne daugiau nei tris embrionus. Tuo būdu mūsų šalyje apribojama „perprodukcija“. Net jei čia ir nesusikaupia ta galybė betiksliai užmegztų embrionų, kaip JAV arba Didžiojoje Britanijoje, kur jų skaičius kasmet siekia tūkstančius, vis dėlto ir Vokietijos *reprodukcijos kliniku* šaldikliuose vegetuoja daug neaiškaus likimo embrionų. Jie neišvengiamai gundo tyrėjus (paskatintus užsienio atveju) nuodugniau patyrinėti žmogaus gyvybės ankstyvasias stadijas.

Ginamojoje kalboje dėl tolesnių embrionų tyrimų tuoj pat atsiranda tarsi nekaltas šių embrionų vertinimas kaip *atliekamų* arba net *nereikalingų*. Taip vėliau galima lengvai argumentuoti paremti projektus, neatgrasinančius nuo *suvartojimo (Verbrauch)*, kitaip tariant, nuo šių būtybių žudymo. Tam net išgalėjo formuluotė *medžiagą suvartojantys embrionų tyrimai (verbrauchende Embryonenforschung)*⁴. Gyvūnų tyrimais pasitvirtinus embrionų kamieninių ląstelių savybei bet kada *totipotentiškai, visagališkai (totipotent)* vystytis, t. y. išauginti bet koki organą, nestebino tai, kad tyrėjai – Bonos neuropatologas Oliveris Brüstle ir Otmaras Wiest-

leris – savo tyrimo rezultatus norėjo pakartoti su žmogaus kamieninėmis ląstelėmis. Kaip žinome, iš pradžių Vokietijos tyrimų draugija (VTD) atmetė šiuos planus ir rekomendavo tęsti tyrimus su brandžiomis kamieninėmis ląstelėmis, t. y. su ląstelėmis, paimtomis iš suaugusių žmonių, pastariesiems nepakenkiant, tiesa, nebeturinčioms galimybių vystytis kaip embrioninės ląstelės. Neabejotina, kad tai yra objektyvus deficitas, tačiau jis galėtų apsaugoti nuo etiškai labai rizikingo žingsnio, būtent embrionų žudymo. Dar nežinomi visi užkulisiniai veikimai, kodėl tas pats žmogus, etiškai taip jautrus VTD prezidentas Winnackeris prieš dvejus metus staiga pakeitė pažiūras ir pradėjo vadinamąją „biopolitinę pertvarką“, pasisakydamas už embrionų kamieninių ląstelių tyrimus. Bundestago daugumą tai sujaudino ir ji pritarė ribotam embrionų kamieninių ląstelių importui, kad Vokietijos mokslininkai galėtų dirbti toliau.

Reikia tik įsivaizduoti, koks logiškai absurdiškas buvo šis apsisprendimas: nuo ano, 2002 metų sausio 30 dienos Bundestago sprendimo, – irgi prasilenkiant su bet kokia biologine logika, – egzistuoja trys embrionų klasės: pirmąją sudaro absoliučiai apsaugoti vokiški embrionai, antrąją – tyrimo tikslams leistini nevokiški embrionai ir trečiąją – kiti *atliekami* (*überzählige*) įvairios kilmės embrionai, turintys neaiškia ateitį. Jeigu Vokietijos embrionų apsauga dar remiasi pagrindiniu principu *gyvybės apsauga nuo gyvybės pradžios*, tai ši gyvybės apsauga, akivaizdu, galioja ne visiems embrionams vienodai. Pažymins *atliekamas* (*überzählig*) arba net *ne-reikalingas* (*überflüssig*) šiai gradacijai suteikia kalbos požiūriu gundančią galimybę. Kiek dar išlaikys Bundestago daugumą jai užkrautą našta laikyti „užtvanką“, saugančią „vokiškus“ embrionus, nes šio skirstymo nelogiškumas yra aki-vaizdus? Biologiniu požiūriu traktuoti embrio-

ninės gyvybės ribotą kokybę yra tas pat, kaip šnekėti apie „šiek tiek nėsčią“. Čia tampa pastebima, kiek abejotina yra *bioetikos* sąvoka, kuri žmogiškąsias, etines perspektyvas bando užmaskuoti neva „biologinės etikos“ aspektais⁵. Bet lig šiol biologija mums dar neatsakė į klausimą, kaip iš jos kildinti etinius principus. Netgi mintis apie gyvūnų apsaugą joje neišitvirtino.

Pramanas apie „mažą ląstelių krūvelę“

Bonos, o dabar jau ir kitų tyrėjų, taip pat VTD, nepasitenkinimas 2002 metais priimtais potvarkiais dėl embrionų kamieninių ląstelių importo kyla iš anos, jau aptartos logikos: „Viskas, ką norime tirti, juk yra tik *medžiaga* (*Material*), taigi mokslo tikslais ja turime disponuoti laisvai“. Hubertas Marklis, tada dar Maxo Plancko draugijos (MPD) prezidentas, 2001-aisiais teze „Sąžinės, moralės, laisvės, atsakomybės ir žmogaus orumo klausimais kiekvienas pilietis privalo pats būti savo paties ekspertas“ (Markl 2001) paaiškino, kodėl jis draugijos vardu parėmė „biopolitinę draugijos pertvarką“. Tokiu labai bendru reikalavimu jis iš karto nuvertino visas savo gerokai atsargesnes pastabas žmogaus orumo ir tyrimo laisvės klausimu, kaip jis kalbėjo darydamas pranešimą 2001 birželį vykusiam MPD visuotiniame susirinkime, nes dabar ir pavienis tyrėjas pavadinamas žmogaus orumo klausimo „ekspertu“. Tyrimo laisvė (konkrečiai buvo turima galvoje tokių tyrėjų kaip Brüstle ir Wiestleris laisvė) čia yra daugiau nei vien žmogaus orumo „aplinka“ ir „išraiška“ (žr. Höffe 2003). Pagal tyrimų poreikį ji kiekvienu atveju gali tapti tinkamai apibrėžiamu tyrimo „antstatu“, o tam tikrais atvejais net įgauti prioritetą kitų žmogaus orumo apibūdinimų atžvilgiu!

Tarkime, reikalingas tik *nedidelis kamieni- nių ląstelių virtinių kiekis*, vadinasi, tik minimalūs dydžiai, kaip raminau skelbiama, lyg šias embrionines komponentes reikėtų išskirti kaip embrionus, kuriems netaikoma mirties baigtis. Apologetiška intencija tampa dar aiškesnė, kai net Nobelio premijos atstovai, pavyzdžiui, molekulinės biologijos mokslininkas ir medikas Günteris Blobelis (šiuo metu Niujorke), kalbėdami apie *ląstelių krūvelę (Zellhäufchen)* arba *mažą ląstelių krūvą (kleinen Zellhaufen)*, embrioną žodžiais prilygina pasakymui *kiekybiškai nereikšmingas (quantite negligeeable)*. Kaip diletantas nevalingai savęs klausiu, kas gi gali būti įdomaus toje mažoje *krūvoje*, kitaip tariant, toje bestruktūroje negyvos medžiagos sancaupoje? Bijau, kad tokiais maskuojamaisiais aprašymais norima suklaidinti ne tik visuomenę, bet ir nuraminti savo sąžinę. Jau seniai šis kalbinis „sumedžiaginimas“ ir žmogaus gyvybės duomenų nuvertinimas, kurie, kaip buvo paaiškinta, apniko medikų žargoną, atsirado ir mūsų kasdienėje kalboje. Kelią skynė medikai transplantologai, pradėję šnekėti skoliniais iš kalnakasybos apie *biožaliavas (Biorohstoffe)* ir *organų gavybą (Organgewinnung)*. Medikams mes visi dažnai esame vien *pacientų masė (Patientengut)* arba *pacientų medžiaga (Patientenmaterial)*, o pagal Gydytojų mokesčių potvarkį, apsilankydami gydytojo kabinete, demonstruojame *savo kūno medžiagą (Körpermaterial)*. Bet ar mes patys, susidūrę su paveldimumu, irgi ramiausiai nekalbame apie *genetinę medžiagą (von genetischem Material)*?

Akivaizdu, kad visai paslėpti etinę problemą nepavyks, nors kai kurie suinteresuoti mokslininkai kalbos priemonėmis mėgina ją sušvelninti, o oficiali vyriausybė tyrimų politika naudoja įvairias pagražinimo strategijas. Kaip kitaip reikia suprasti, kad nustebusiai visuomenei

kuriamos gražiausios ateities vizijos, esą šie „pamatiniai tyrimai“, – nors jie tebėra teorinių tyrimų stadijos, – atvers realias galimybes terapiniu būdu sutramdyti žinomą žmonijos rykštę – Alzheimerio, Parkinsono ligą, vėžį. Šis argumentas sutramdė netgi 2002 m. sausio 30-osios Bundestago debatus. Ir mano šiaip labai vertinamas senasis Federalinis Prezidentas Herzogas viešai pasisakė dėl Bundestago sprendimo kamieninių ląstelių importo klausimu: esą jis, nepritardamas importui, negalėtų ramia sąžine pasirodyti mukoviscidose susirgusiems vaikams ir jaunuoliams (jų gydymui buvo pasišventusi mirusioji Prezidento žmona Christiane), nes kartu jis turėtų pripažinti, jog politika gydymo galimybėms užkirto kelią. Čia, kaip ir debatuose dėl transplantacijos, vėl turime aną *naudingumo kitiems etiką*, kuri vienu sveikatą priešina kitų gyvybei. Bet šis argumentavimas man atrodo esąs dar labiau abejotinas, kai išgirsti net embrionų tyrėjus sakant, kad sulaukti teigiamų rezultatų taikant terapiją visai neįtikėtina.

Žodinės fokusininkų gudrybės su „terapiniu klonavimu“

Taigi mes priartėjome prie labai ginčytinos vadinamosios *biomedicinos* temos: vis gražesnėmis spalvomis piešiamos perspektyvos, kurias turi atverti *klonavimo* technika. Aš nenoriu mėgautis kai kurių klonavimo technikos gynėjų išgaščiu, kurį sukėlė pirmalaikis *klonuotos avies* Dolly senėjimo procesas ir jos ankstyva žūtis. Bet yra žinoma, kad jau šiuo dar, regis, nekaltu atveju reikėjo atlikti daugiau nei 100, o kitais atvejais net keletą šimtų bandymų, vadinasi, dėl vienos sėkmės susidarė milžiniškos embrionų sąnaudos, nors iš anksto išsiaiškinti jos gyvybės rizikos nebuvo galima. Rudolfas Jaenischas iš Masačusetso technologijos instituto, vienas šioje srityje pirmaujančių tyrėjų, tik 2002 metų pa-

baigoje padarė slogią išvadą, kai jis pareiškė: „Gyvuliui tai netinka. O kodėl tai turėtų tikti žmogui? Mes žinome, kad reikalai klostosi blogai“ (Frankfurter Rundschau, 2002.12.27). Vis dėlto dar prieš pat nugaištant Dolly, 2002 spalio mėnesį, kai klonuotoji avis jau sirgo artritu, škotas Ianas Wilmutas, kuris „pagamino“ šią avi, Berlyne paskelbė norįs tą patį metodą, kurį išbandė su Dolly, pritaikyti žmogui. Beje, jis kartu pridūrė siekiąs ne *reproduktyvaus*, o *terapinio klonavimo*.

Nepriklausomai nuo šios technikos rizikos dalykų, skyrimą į *reproduktyvų* ir *terapinį klonavimą* aš laikau fokusininko žodiniu triuku. Kaip žinome, Vokietijos mokslininkai vėl užtikrina tvirtai norį atsakyti *reproduktyvaus klonavimo*. Manęs tai jokiū būdu nenuramina visų pirma dėl to, jog kada nors vėl iškils mėgstamas argumentas, kad vokiečių mokslas (ir ūkis) dėl konkurencijos negali sau leisti atsakyti perspektyvios raidos (šis argumentas jau ne kartą sėkmingai temdė mūsų politikų protus). Mat bandymų klonuoti žmogų jau pakankamai yra buvę, ir ne tik paslapčiomis, bent užsienyje. O ar visa tai buvo tik nepatikrinama reklamos akcija, kaip raelianiečių sektos arba italų mediko Severino Antinorio atveju, – drįstu abejoti.

Galimas dalykas, kad Wilmutui jau praėjusį rudenį, pastebėjus priešlaikius Dolly senėjimo reiškinius, kilo įtarimas, kad klonuotas žmogus gali būti pasmerktas tai pačiai sveikatos ir gyvenimo rizikai, kaip ir jo klonuota avis. Kad Wilmutas, nugaišęs Dolly, tuometinius klonavimo metodus laiko „neefektyviais“ (Frankfurter Rundschau, 2003.02.17), gali tik reikšti, kad jis, aišku, dairysis „efektyvesnių“ būdų. Taigi jo savikritika – sprendžiant iš to, kaip jis parenka žodžius, – visai nerodo, kad jis atsisako ankstesnių savo tyrimų tikslų. Savo „labai tinkamu metu“ pakeistomis pažiūromis į *terapinį klonavi-*

mą jis tik norėjo šiek tiek atitraukti tyrimus iš taikinio lauko. Bet kokios nuomonės turime būti mes apie jo ir kitų genų inžinerijos atstovų pranašystes, kad vadinamuoju *terapiniu klonavimu* norima sukurti naują genų inžinerijos terapiją?

Galų gale *reproduktyvusis klonavimas* gali tik sąlygiškai reikšti gyvulio arba žmogaus dublito sukūrimą, jei *reproduktyviai* vartosime *reprodukcinės medicinos* prasme. Ir atskirų organų auginimas yra *reprodukcijos* procesas. Tačiau terminas *reproduktyvusis klonavimas* su savo paplitusiomis asociacijomis apie Homunculo ir Frankensteinio fantazijas argumentų atžvilgiu suteikia labai naudingą neigiamą foną, kuriame klonavimas *terapiniais* tikslais išsiskiria teigiamai. Net Otmaras Wiestleris, kuris kartu su Oliveriu Brüstle laiko kamieninių ląstelių tyrimų frontą, vienoje iš daugelio televizijos diskusijų praėjusiais metais kritikavo *terapinio klonavimo* sąvoką nes ji sukelia klaidingus lūkesčius, jog greitai bus sukurta nauja terapija. O Mainco miesto kardinolas Lehmanas netgi kalbėjo apie „semantinę apgavystę“⁶. Faktiškai pats klonavimas, taigi turime galvoje organų reproduktivumą, dar visai nėra jokia terapija. Kaip reklaminis argumentas, kad norima darbuotis su „sugriautų“, t. y. nužudytų, embrionų elementais ir naujais embrionais, turinčiais paveldimą informaciją, šis žodinis diferencijavimas, be abejo, atrodo gerai. Taigi pažyminiu *terapinis* akiivaizdžiai norima perkelti *terapijos*, kaip gydymo metodų apskritai, vertinimą etiškai labai abejotinai technikai, kuri – pakartosiu dar kartą – pati dar negali būti jokia terapija.

Tačiau jau dabar dalykinis atsiribojimas nuo *reproduktyvaus klonavimo*, kaip jį supranta specialistai, yra daugiau nei netvirtas, nes pagal 2003 m. balandžio elektroninį „Science“ leidinį, vienai Pensilvanijos universiteto kūrėjų grupei, vadovaujama vokiečių Hanso Schölerio ir Kari-

nos Hübner, pavykę iš pradžių bandymais su gyvūnais, naudojant embrionines ląsteles, ne kūne, Petri lėkštelėje sukurti kiaušialąstes, kurios po apvaisinimo galų gale galėtų tikti žmogaus kūdikio klonavimui. To paties universiteto bioetikas Arthuras Caplanas dėl šio fakto pranašauja „etinę žemės drebėjimą“, kadangi tokiu atveju atkristų viena didžiausių abejonių dėl *terapijos klonavimo*. Jei šis teiginys nėra iškreiptas, tai klausimas apie etinę problemą, ar galima žudyti embrionus tyrimo tikslais, siekiant *naudingumo kitiems*, seniai peržengtas, nes nuo šiol bus tik kritiškai vertinami tokio veiksmo padariniai⁷.

Kokiu keliu mes einame, iš esmės paaiškėja prisiminus, kad neseniai vienas britų teismas, nepaisant neigiamo Europos teismo sprendimo, vienai sutuoktinių porai leido užmegzti kūdikį vien tuo tikslu, kad šis duotų kitam, jau gyvenančiam, bet ligotam, šios poros vaikui organus gydymo tikslais. Taigi siaubo vizijos apie vaikus, kaip medicininius „atsarginių dalių sandėlius“, Europoje tapo teismu įteisinta realybe.

Masinės informacijos priemonės šiuo atveju „vaiką – atsarginių dalių sandėlį“ galbūt klaidingai pavadino *Designerbaby*. Kalbamuoju (dar kritiškai stebint) žargonizmu paprastai pavadinamas vaikas, kuris *reprodukcinės medicinos* pagalba privalo kiek galima labiau atitikti visus tėvų keliamus reikalavimus giminės, augimo, plaukų ir akių spalvos, kūno ir dvasinių savybių atžvilgiu, taigi čia „konstruojamas“ (designed) tarsi koks naujas automobilio modelis. Jei minėta angliškoji „atsarginių dalių gamyba“ iš viso turi prasmę (žinoma, nesvarstant rimtai, etikos požiūriu), tai vien tuo atveju, jei prieš tai bus užtikrinta, kad „vaikas pakaitalas“ neturės tų pačių trūkumų, kaip tas gydytinas vaikas, arba tokių trūkumų, kurie keltų daugiau bėdos, nei kad gydytų. Bet galime

manyti, kad šiuo dalyku jau pasirūpinta – „su programuoti“ „vaiką pakaitalą“, kuris tiksliai atitiktų pageidaujama modelį. Medicina šias galimybes jau turi, tačiau, bent Vokietijoje, ji dar (!) neturi teisės jų pritaikyti.

Pagunda atlikti „selekciją“

Dabar imsime peiktino žodžio *Präimplantationsdiagnostik*. Kaip žinome, juo turime galvoje tyrimus, atliekamus ne kūne apvaisintam embrionui. Šie tyrimai privalo atskleisti vėlesnius galimus embriono sveikatos trūkumus ir padėti išvengti nėštumo nutraukimo, bent jau dėl medicininių priežasčių. Aš sutelksiu dėmesį į patį žodį, aišku, su dalyko kontekstu. Kaip ir *terapinis klonavimas*, taip ir terminas *Präimplantationsdiagnostik* ateina lydimas pagražinančio akcento: ar gali kas nors turėti ką nors prieš *diagnozę!* *Diagnostika* – medicinos diagnostinės veiklos pavadinimas buvo ir yra – kaip man kartą priekaištaudamas pareiškė vienas žmogaus genetikas – svarbi kuriamų gydymo metodų prielaida. Iš esmės aš tam pritariu. Bet aš savęs klausiu – kaip galima gydyti, jei šioje ankstyvojoje stadijoje nustatoma neišgydoma liga arba sunki negalia? Be abejo, šiuo metu jau turime pažengusią prenatalinę chirurgiją. Tačiau iš kokios moters būtų galima reikalauti sutikimo, kad jai būtų atliktos, beje, dažniausia rizikingos chirurginės operacijos? Ir iš viso ar galima atmesti būkštavimus, ar priešimplantacinė diagnostika neišvengiamai išanksto nužudys „defektinį“ embrioną, jeigu jau dabar neretai moterų gydytojos/gydytojai, aiškiai nustatę sveiko kūdikio rizikos atvejį, pataria nutraukti nėštumą. Čia visai nereikia liesti *Designerbaby* siaubo vizijos, kai tėvai, dar nesusidūrę su rūpesčiais dėl jų vaiko potencialių negalių, savo – jų akimis žvelgiant – idealiam palikuoniui kelia tam tikrus reikalavimus, o

vieną dieną, žiūrėk, pabandys tai įgyvendinti net teismo keliu. Jau turėjome ieškinių gydytojams dėl naujagimių negalios.

Žinau, kad *prenatalinės diagnostikos* (*Pränataldiagnostik*) šalininkai šio žodžio nemėgsta, bet aš jį vis dėlto pavartosiu: *selekcija* (*Selektion*). Sakysit, šis žodis pažadina visai netinkamai Aušvicą siekiančias asociacijas. Ir vis dėlto aš įžvelgiu etinį palyginamumą tarp embrionų atrankos ir koncentracijos stovyklos selekcijos arba eutanazijos programų, kur skaičiaus atžvilgiu etiškai neturi reikšmės, kokie yra tikimybiški prenatalinės diagnostikos ir kokie NS masinių žudynių mirties atvejai, nurodomi van den Daele's (2002), nes abiem atvejais žmonės leido sau sunaikinti esą menkaverteres gyvybes. Ir NS masinių žudynių aukos, ir embrioninės gyvybės buvo ir yra vienodai bejėgės, ir vieniems, ir kitiems buvo, tikslingai parenkant žodžius, atimtas arba atimamas žmogiškasis orumas⁸. Turint galvoje gyvybę iki jai gimstant, tai irgi vyksta žongliruojant sąvokomis: nors žodžiais jos egzistavimo forma su-daiktinta iki *ląstelių krūvos*, kaip jau daug kartų atskleidė įvairūs požiūriai, mums norima įteigti, esą galinti egzistuoti *pakopinė* (!) *gyvybės apsauga*. „Truputį nėščia, truputį apsaugotina, truputis žmogiškojo orumo“!?

PASTABOS

1. Čia svarbu pažymėti, kad Pasaulio sveikatos organizacija prieš kurį laiką praplėtė sveikatos sąvoką, norma pripažindama ne tik fizinę, bet ir psichinę gerovę.

2. Šiuo požiūriu ir vėlesni britų nutarimai, įteisniantys kamieninių ląstelių tyrimus, tik sąlygiškai gali kelti pasitikėjimą savo etiniu racionalumu!

3. Tikslus pavadinimas, kurio pageidavo Erlangenio medikai, 1984-aisiais buvo: *Erlanger Wunschkind*. Tai 1988-aisiais autoriui žodžiu pranešė procese dalyvavęs teismo medikas Hansas Bernhardas Wuermelingas.

Kad ir kokia etikos tradicija remtumėmės, keletas pagrindinių vertybių ir kiekvienos jų pagrindinių sąvokų turi būti neliečiamos ir semantikos prasme ne spekuliacijos objektas. Pagrindinėms vertybėms ir pagrindinėms sąvokoms aš pirmiausia priskiriu *teisę į gyvybę*. Turėdami galvoje, kad ši teisė didesnėje mūsų pasaulio dalyje milijonus kartų buvo atmesta, neturėtume mes, gyvendami gana sočioje, bet daug mažesnėje pasaulio dalyje, spręsti, kada kita gyvybė yra verta gyventi, o kada ne, nors kokios ribotos trukmės ji būtų. Šis reikalavimas truputį susijęs su labai nuo Šviečiamojo amžiaus vertinama žmogaus apsisprendimo laisve, kurios tretieji neturi teisės apriboti nei jau gimusiam, nei dar negimusiam neįgaliajam arba iš anksto jai užkirsti kelią⁹. Ar gyvybė, taip pat neįgali gyvybė, laikytina pavykusia ar nepavykusia, gali spręsti tik pats jos turėtojas, o ne tie, kurie save pavadino „sveikaisiais“. Kaip tik pastarųjų trūkumą atskleidžia aplinkybė, kad jie patys negali būti laimingi, nevaldydami kitų, ypač silpnesnių už save. Jei terminą *gyvybės mokslas* (*Lebenswissenschaft*) pavyktų išlaisvinti iš šiuo metu įžūliai ribotos vartosenos, ne be industrijos ir ūkio politikos palaiminimo, tai, matyt, būtų įmanoma begalines finansines lėšas skirti pastangoms, kurios neįgaliajai gyvybei suteiktų daugiau visavertiškumo.

4. Tarp kitko, formuluotė *verbrauchende Embryonenforschung* atsirado aplinkoje medikų, kurie perspektyvą vertino dar labai savikritiškai (Wuermeling 1983; Schlosser / Gabka 1990, 59f).

5. *Bioetikos* sąvoka, kurią 1970 metais debatuose pasiūlė Amerikos biochemikas ir vėžio tyrėjas R. van Potteris, jau dėl paties bandymo tarpininkauti tarp žmogaus etikos ir „biologinės etikos“ yra semantiškai gana absurdiška, nes graikiškasis *bios*, taikomas tik žmogaus gyvybei, vadinasi, gyvulio gyvybei, graik. vadinamai *zoe*, netinkamas (Warsitz 2002).

6. Höffe (2003) laiko tą, kuris iš tik pradėtų tyrimų jau dabar siekia žmogiškos naudos, ne tik „nerimtu žmogumi“, tas žmogus kartu daro „klaidingą žmogišką išvadą“, „nes jis remiasi galimybe padėti, nors užsiima tik parengiamuoju darbu“.

7. Dėl kamininių ląstelių tyrimo ir klonavimo technikos šiuo metu turime didelių sąvokos *totipotencija*, t. y. *visagalybė* (*Totipotenz*) tinkamumo abejonių, tačiau toliau gilintis į tai čia negalime. Šiuo klausimu vykusios diskusijos (Tarptautinis kongresas klonavimo klausimais 2003 metais Berlyne) aiškiai

parodo, kokių mastu mokslinės pozicijos (įskaitant etines pasekmes) priklauso nuo įdiegtų terminų (Müller-Jung 2003).

8. Plg. parinktus žodžius, kuriuos dar gerokai anksčiau nei naciai paleido apyvartoti žmonės, tarp jų ir labai įžymūs mokslininkai, ypač Bindingas ir Hoche (1920), siekdami nuvertinti neįgaliuosius.

9. Šio principo reikia laikytis, žinoma, ir slaugant komos ištiktus pacientus, kurie taip pat privalo būti apsaugoti nuo trečiųjų įžūlumo spręsti, kada turi užgesti žmogaus gyvybė.

LITERATŪRA

Binding, K., Hoche, A. (1920, 2. Aufl. 1922). *Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens. Ihr Maß und ihre Form*. Leipzig.

Höffe, O. (2003). „Aufgeklärtes Eigenwohl“, in *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 19.04.2003.

Kamphaus, F. (2002). „Der Neue Mensch – Nicht suchen, finden“, in *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 27.11.2002.

Klaucke, R. (1998). „Eugenik und Rassenhygiene als medizinische Wissenschaften“, in Schlosser, H. D. (Hrsg.) (1998). *Mit Hippokrates zur Organgewinnung? Medizinische Ethik und Sprache*. Frankfurt a. M., 97–105.

Markl, H. (2001). „Von Caesar lernen heißt forschen lernen“, in *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 25.06.2001.

Moschitz, M. (1998). „Todesdefinitionen in der Notfallmedizin“, in Schlosser, H. D. (Hrsg.) (1998): *Mit Hippokrates zur Organgewinnung? Medizinische Ethik und Sprache*. Frankfurt a. M., 223–233.

Müller-Jung, J. (2003). „Entzauberte Alleskönner. Den geklonten Embryonen wird die Totipotenz aberkannt“, in *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 17.05.2003.

Schlosser, H. D. (Hrsg.) (1998). *Mit Hippokrates zur Organgewinnung? Medizinische Ethik und Sprache*. Frankfurt a. M.

Schlosser, H. D. (2002). „Menschenwürde im „Menschenpark“? Sprachkritische Anmerkungen zur aktuellen Ethik-Debatte“, in *Forschung Frankfurt. Das Wissenschaftsmagazin der Universität Frankfurt a. M.*, Heft 3/2002, 69–71.

Schlosser, H. D.; Gabka, M. (1990). *Medizin und Sprache im technischen Wandel. In-vitro-Fertilisation zwischen Zeugungshilfe und Reproduktionstechnik*. Frankfurt a. M.

Schneider, U. (1998). „Wenn der Körper sein Testament machen muß“, in Schlosser, H. D. (Hrsg.) (1998): *Mit Hippokrates zur Organgewinnung? Medizinisch Ethik und Sprache*. Frankfurt a. M., 235–245.

Van den Daele, W. (2003). „Zeugung auf Probe“, in *Die Zeit. Wissen* 41/2002.

Warsitz, R.P. (2002). „Verwerfungen und Spaltungen. Die Bioethik als Herausforderung für eine Ethik der Psychoanalyse“, in *Psyche* 11/2002, 1093–1121.

Wuermeling, H.B. (1983). „Verbrauchende Experimente mit menschlichen Embryonen“, in *Münchener Medizinische Wochenschrift* 125, 1189–1191.

TRUMPAI APIE AUTORIŲ

Horstas Dieteris Schlosseris, gim. 1937 m., studijavo germanistiką, istoriją, filosofiją ir pedagogiką Hamburge, Miunsteryje ir Freiburge. 1965 m. apgynė filosofijos daktaro disertaciją Hamburge. Nuo 1972 m. J. W. Goethe's universiteto Frankfurte prie Maino profesorius. 1976–1978, 1988–1990 m. šio universiteto prorektorius. Jo darbai: *Atlas Deutsche Literatur*. München 2002; *Die deutsche Sprache in der DDR zwischen Stalinismus und Demokratie*. Köln 1999; (Hrsg.) *Mit Hippokrates zur Organgewinnung? Medizinische Ethik und Sprache*. Frankfurt a. M. 1998; (zusammen mit M. Gabka) *Medizin und Sprache im technischen Wandel. In-vitro-Fertilisation zwischen Zeugungshilfe und Reproduktionstechnik*. Frankfurt a. M. 1990, ir kt.

Įteikta 2004 11 15